

ריחם של בגדים | עמר גאלדור

א.

בפעם הראשונה שחזרתי לביתי עם מדים, חוויתי משהו חזק שגרם לי להרגיש מאוד מוזר עם עצמי. אני חושב, שמה שהיה מוזר, זה שלא באמת הייתי חייל – כלומר לפי הנתונים כן: מספר אישי, מדים, מפקדים וכו' – אבל מבחינת עצמי לא הרגשתי כזה: עדיין לא התאמנתי בנשק, עדיין לא קוד"רתי (ר"ת: קליטה דרך הרגליים), עדיין לא פתחתי שעון. הרגשתי שהתחפשתי: כי חייל הוא מי שמגן על המדינה, שנושא משאות כבדים על גבו ומסכן את גופו ונפשו למען האזרחים בעורף. הדימוי שלי לא תאם את התפיסה שלי כסובייקט.

זו דרך אחת דרכה אפשר להסתכל על הבגד. כייצוג של האני, הבגד בוגד בשליחותו בעולם ומציג חזיון שקרי, שכן ישנו פער בין הדימוי שלי לייצוג שלו בבגד. הדימוי שלי כנער תמים וחמוד מתעמעם כאשר אני לובש את המדים. ומעבר לכך, הבגד מכסה את האני ומפריע לו להתבטא כראוי, מקטלג אותו ומצמצם אותו. הדימוי העצמי שלי הוא, שאני עדיין אזרח ועל כן המדים משקרים. גישה זו מובילה לזניחת הלבושים ככלי ביטוי עצמי ולראייתם כמגבלה אנושית ממנה צריך להתנזר. אין זו בהכרח שלילה של הבגד, אלא פשוט חוסר התייחסות אליו ככלי מהותי בעולם, כייצוג הולם. בגידתו של הבגד גורמת לאדם להתעסק עם הפנים ולא עם החוץ, להקשיב למה שנמצא מעבר למראה העיניים ולצאת ידי חובה בבגדים צנועים וחמימים.

כעת, ננסה לדון במשמעותו של הבגד באתוס החרדי. היהודי שומר המצוות חי בעולם מנותק מהעולם החילוני היומיומי. דבר מרכזי המעיד על עולם נפרד זה

הוא לבושו השונה. החרדי לובש השחורים, קוטע את עצמו מן העולם – שנתפס קודם כל כצבעוני ורבגוני – וממקם את עצמו כאחוז במקום אחר: בלבוש האירופאי של אבותיו, של היהדות המנותקת מהחברה הכללית. טענתו של החרדי היא, ע"פ ניתוח מדויק, ש"כנגד החולף והאופנתי עומדת אפוא היציבות. הבגד החרדי אומר: אין כאן כל שינוי, [...] שכן יהודים - לפי תפיסה זו - הקפידו תמיד לשמר את לבוש אבותיהם, גם כאשר התחלפה האופנה שסבבה אותם, וכך יקפידו גם הדורות העתידיים ללכת בלבוש אבותיהם".¹ לחרדי, הלבוש אינו קיים כשלעצמו והיה אף עדיף בלעדיו (כתקוותו של שחר אבן-צור). אולם, מבחינת הזהות הבגד מתפקד בצורה מיטבית, מכיוון שהוא ממקם אותי במרחב הרצוי ביחס לעולם הסובב.

הבגד החרדי אומר לסטרא-אחרא, שאין לו מה להתעסק עם האדם הזה, כי אין לו זמן לשטויות. האתוס החרדי גורס כי הבטלה והשעמום מביאים לידי חטא ולכן יש מערכת קונפורמיסטית קשיחה השומרת על האדם מלהתלכלך בהבלים. האדם החרדי מתייחס ללבוש ברצינות גדולה מכיוון שהוא מייצג את רצינותה של החרדיות כלפי החיים. הוא משמר את האמירה, שיש לעשות את הדברים כך ולא אחרת, לכן "כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה".²

לטענת החרדי, הבגדים הצבעוניים הן של החילוני והן של הציוני דתי, ממקמים אותו בתוך מערכת מסוכנת הקרובה לחטא. הדימוי החרדי לאופנה הוא של אשת פוטיפר המפתה את יוסף הצדיק: "אמרו עליו על יוסף הצדיק בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית".³

הגמרא לא צריכה לספר לנו האם הבגדים שלבשה היו צנועים או לא. מספיקה העובדה, שהיא הייתה משנה את בגדיה. לבגד יש חשיבות גדולה להגדרה של האני: לאן אני משתייך, עם מי אני בא במגע, במה אני מאמין וכו'. הבגד הוא מה שמגלה את ה'תוך' הסמוי שלי לעולם שבחוץ. מכאן הקשיחות והסטנדרטים החרדיים הבלתי מתפשרים. אפשר לדבר על הבגד החרדי כמעין אטריבוט, אמצעי הסמלה – בגדים או סממנים איתם הלכו אבירים כדי להבדיל עצמם ממסדרים

¹ ניסן רובין ואדמיאל קוסמן, "הלבוש החרדי ותפיסת הזמן בעולם הדתי" אקדמות כ, עמ' 131-153.

² בבלי שבת, קיד, ב.

³ בבלי יומא, לה, ב.

אחרים, או, לחילופין, כמו הטלאי הצהוב היהודי שסימן מי יהודי ומי לא. הבגד הוא סמל למשהו ומשום כך יש להקפיד עליו ביותר, בדיוק כמו תגי יחידה צבאיים. החרדי הלובש בגדיו דומה לחייל הלובש מדיו (בפרפרזה לאמירה שתלמיד הישיבה הוא חייל בצבא ה') – כל אחד מהם מייצג את השקפת עולמו ע"י הבגדים.

ב.

אך אפשר להסתכל על הבגד בצורה שונה:

המעשה שסיפר רבינו ז"ל מהטענדא ורענדא (מלבוש של כומר). שפעם אחת היה רב אחד שהלך לקבץ נדבות (עבור פדיון שבויים או עבור הכנסת כלה יתומה), והיה צריך איזה מאות אדומים ובא לגביר אחד ותבעו. ואמר לו הגביר כאשר יש אצלו טענדא ורענדא, מלבוש של כומר, שאם ילבש אותה וילך כל הרחובות של העיר לבוש כך, אז ייתן לו כל הכסף הנצרך לו לצדקה הנ"ל. והסכים על זה ועשה כך. ולקח ממנו הכסף הנצרך לצדקה. ואח"כ ביקש ממנו שייתן לו במתנה המלבוש הנ"ל, ונתן לו. וקודם פטירת הרב הניח צוואה שמזה המלבוש, הטענדא ורענדא, ייעשו לו התכריכין. וכן עשו לו, ונשאר חתיכה קטנה מהרגל שלא הספיקו המלבוש הזה, ועשו החתיכה מדבר אחר. ולאחר הרבה שנים היה סיבה שהכריחו לפנות את קברו, ומצאו שכל הגוף היה שלם, ולא שלטה בו רימה, מלבד החתיכה קטנה של הרגל שלא היה מלבוש מהטענדא ורענדא.⁴

ר' נחמן בסיפור פארודי נפלא זה, מנסה ללמד אותנו, איך אפשר לשחק עם הבגדים. הרב הלובש את הטענדא ורענדא בזו להנהגה הרבנית הקשוחה וקורא לה להסיר מעצמה את הפוזה הרצינית. הוא מבין כי רק באמצעות משחק זה אפשר לקבל נדבות. אפשר להבין את הסיפור כך, שהנדבה שביקש הרב היא הרצון שלו לצאת מהדימוי העצמי הנוקשה לחירות ולעבוד את ה' בדרך שלו. החלק השני של הסיפור, בו מבקש הרב להיכרך בטענדא ורענדא, רומז לדרשות חז"ל על הצדיקים בעולם הבא שנידונים עם לכושיהם.⁵ ר' נחמן רוצה לומר, שהשחק שעשה הרב בעולם הזה עם לבושי הכומר מהווה חלק אינטגרלי מהעבודה בעולם הזה והוא מה ששמר עליו בעולם הבא.

⁴ כוכבי אור, עמ' קצח. נוסחה נוספת נמצאת אצל צבי מרק, כל סיפורי ר' נחמן מברסלב, עמ' 420-421.

⁵ בבלי סנהדרין, צ.ב.

הטענדא ורענדא מלמדים אותנו, כי אפשר לעבוד אחרת עם הלבושים של העולם. כאשר יש פער בין הפנים לחוץ, בין מי שאני לצורה בה החברה תופסת אותי (או רוצה לתפוס), אפשר לנסות וליישר את העצמי ביחס לחברה, ובכך לאבד הרבה מעצמך ולהיות סתם יהודי (ובעומק להישאר בלי נדבות ושפע); אך אפשר לבחור כמו הרב בטענדא ורענדא ולהיות משהו אחר. כאשר הדימוי העצמי לוכד את האדם, עולה לו האפשרות לברוח דרך בניית דימוי אחר. פתאום לבגד יש משמעות גדולה ביחס לאני של האדם (המשמעות באה לידי ביטוי בזה שהטענדא ורענדא מגינים עליו גם לאחר המיתה). בכך מתברר משהו מאוד חשוב (שילך ויתבהר בהמשך): ללבוש יש השפעה גדולה על ההגדרה של העצמי שלי.

ג.

לטעמי שתי גישות אלו הן שני דרכים לעבוד בעולם שאחרי חטא עץ הדעת. הגישה החרדית רוצה שהבגד ישמור על האדם מפני היצר וה'מקומות המטונפים' והגישה השנייה רוצה את העבודה של האדם דווקא במקומות האלו. ננסה קודם להציע קריאה על מהו חטא אדם הראשון ומתוך כך מה התיקון שלו. לפני החטא, גן עדן היה הוויה שלמה בה אחוז החומר ברוח, כלומר, זה אחוז בזה לבלי היכר. קריאתו של האדם את הדברים בשמות מכוננת אותם ככאלה. הוא לא רק מתאר סיטואציות אפשריות או מכיל סברות על הדברים, אלא מכונן אותם ככאלה. השמות אחוזים במהות ולכן קריאה בשם היא גם מהות הדבר.⁶ הכל טוב ויפה, אך כאשר אדם וחווה אוכלים מעץ הדעת הם מכניסים לחיים בגן עדן אלמנט נוסף - הדעת: ניתוק בין הרעיון לבין הממשי. מעתה, השמות שאדם נותן לדברים אינם מתקיימים בתוכו ומכוננים אותו, אלא עומדים מחוץ לדבר; יש ניתוק בין שאמור להיות למה שבאמת. לפתע השמות אינם הדבר אלא לבוש לו: יש לבוש ויש את מה שהוא, את התוך שלו.⁷ הבושה של אדם וחווה מגיע בגלל שנולד המבט הרפלקטיבי שלהם שיודע להסתכל על הדבר גם מבחוץ. ואז הם מסתכלים על עצמם במראה ומתביישים.

⁶ פתח לדבר הוא הדרך בה ג'ק קורא לעצמים ב'חדר' (Room 2015) בסרטו של לני אברמסון.

⁷ זה כמו לראות מותחן טוב בפעם השנייה. אתה לא רק נהנה מהסרט אלא פתאום שם לב לפרטים הקטנים שהבמאי הכניס בשביל לגרום לך להיות במתח ולא לדעת מה יהיה בסוף. אבל בפעם הראשונה אתה לגמרי מאמין למה שקורה, אין לך את הרפלקסיה.

כתגובה לחטא תופר הקב"ה כותנות עור ונותן לאדם וחיה כדי שילבשו אותם. המדרש קושר את הכותנות האלו עם בגדי עשוי אותם גנב יעקב בשביל לקבל את ברכת אביו.⁸ דרך הקישור הזה ננסה להבין את מהות נתינת הלבושים לאדם וחיה. בהווה-אמינא, כל הסיפור יכול היה להיגמר אחרת אילו יעקב היה אומר ליצחק שהוא קנה את הבכורה מעשיו. אלא שיעקב (ורבקה, ברוב חכמתה) מבין שהמישור בו עובדים בעולם הוא אחר: בשביל לקבל ברכה צריך לעבוד במישור המעשי גם אם זה דורש לרמות ולשקר.⁹ יעקב לוקח את לבושי עשוי הארציים ומשיג את ברכת ה' בכוח המעשה ולא בכוח הטענה המשפטית. הוא מבין, שהתיקון בעולם שלאחר חטא עץ הדעת צריך להיות בשם של הדבר, בלבוש שלו. כל זאת מכיוון שהעצם, המהות של הדבר, נעלמת ובלתי מושגת. התיקון צריך להיות בממשי - לקום ולעשות מעשה.

אצל רבי מאיר 'נמצא כתוב', שכותנות העור שנותן הקב"ה לאדם וחיה אינן כותנות עור כי אם כותנות אור. הכותנות הן הביטוי לשינוי שחל בהשראת השכינה.¹⁰ גם בעולם בו הסתלקה שכינה מארץ לרקיע אפשר לקיים את דבר ה'.¹¹ רבי מאיר קורא קריאת-כיוון מאוד חשובה בעולם בו מתבססת התפיסה הנוצרית אשר מביאה אדישות לחיים הדתיים ולעולם בכלל. קריאה זו של ר"מ את הפסוקים פותחת פתח להסתכלות חדשה אל העולם, ומתוך כך ליחס חדש אל הלבושים. נכון אמנם, כי המציאות נמוכה מגן עדן, אך עדיין ישנה עבודה במציאות שהיא צורך גבוה. בדומה לכך, בטענדא ורענדא ר' נחמן רוצה לומר, שהעבודה של הרב מתעלה בהרבה מעל לקטנות של עבודת הכמרים, עד מצב כזה, שבגדי הכמרים עצמם, המייצגים את חוסר היחס בין האדם לבורא, הם כלים לעבודת ה'.

ד.

כעת אבקש לדון בלבושים של ימינו, בלבושי האופנה, כדי לדון במשמעות שיש להם לחיים שלנו. קודם כל נסביר מהי אופנה. "האופנה לעולם לא פשוט ישנה. היא מתקיימת במצב קבוע של השתנות", קובע גיאורג זימל.¹² כתנועת חיים – או כהחיים – נעה האופנה בין התחדשות

⁸ במדבר רבה, פרשה ד, ח.

⁹ להלן אטען, שרק כך אפשר לנצח את היצר. ראה את דברי ר' צדוק בקומץ המנחה ב, ס"ז.

¹⁰ בראשית רבה, פרשה כ, כא.

¹¹ שה"ש רבה, פרשה ה.

¹² כיצד תיתכן חברה, עמ' 257-280.

להתיישנות, לכן משהו אופנתי הוא משהו שעומד מנגד למה שהוא old fashion, למה שהוא מחוץ לאופנה. בכך אפשר לומר, שדבר חדש נחשב לאופנתי רק בגלל שהוא שונה ממה שהיה עד כה. האופנה היא פוטנציאל חיים אדיר שאינו יתרוסק לעולם. לדבריו של זיגמונט באומן, אלו הם מים שאין להם סוף של רעיונות ומידע, ובעיקר, של קיומם במרחב הממשי.¹³

זהו ההווה במלא עוצמתו: כנקודה על-זמנית שקיימת רק ביחס לעתיד או לעבר. בניגוד ללבוש החרדי, שהוא לבוש הנצח, האופנה היא הרגע. יחס כזה מחייב אותנו לא לתפוס את הבגדים ככלי לייצוג העצמי (אני לובש מגבעת - זה אומר שאני חרדי) אלא כמייצג בעצמו. הבגדים אינם פרשנות של האדם, אלא מושא הפרשנות עצמו. הפרשנות יכולה להיות של החברה או שלו עצמו, אך ככלל היא בונה עצמי מורכב.¹⁴

כשאדם לובש בגד בצורה 'אופנתית', המבינה שבלבוש טמון הרבה יותר ממה שנראה ללובש, הוא יכול לפעול לגילוי העצמי שלו. היכולת להתלבש מרחיבה את הקיום העצמי המדומיין לסובייקט שנע בניסיונות הבלתי-נגמרים של מימוש עצמי.¹⁵ זהו התיקון של חטא עץ הדעת: קיום המופשט בעזרת הממשי ולא להפך. עכשיו אפשר לנסח הכל בצורה אחרת: הבגדים עושים את האדם מעצם העובדה שהוא לובש אותם, ואם נחזור לפסקה הראשונה, אז אני חייל כי אני לובש מדים (ולא רק ביחס למימוש הטכני). האופנה היא דרך רכה להתנסות ברעיון, גם אם הוא לא מתממש לחלוטין (והוא לא). בעולם האופנתי עובדים גם עם הכלים עצמם.

ה.

בנקודה זו ננסה להבין את הפער העצום בין האתוס החרדי למה שאני מציג. החרדי מנסה לטעון, שהקונפורמיות והסדר הם השומרים על האדם: גם כהגנה מפני היצר וגם כדרך היחידה לעבודת ה'. כך לימוד התורה הוא הדרך היחידה של הגילוי בעולם. החרדי מתעלם מן העולם החילוני משום שאין לו שום רלוונטיות לחיים דתיים שהם התורה והמצוות, שארית הופעתו של הקב"ה בעולם. לכן פנאי

¹³ זיגמונט באומן, תרבות בעולם מודרני נזיל, עמ' 31-21.

¹⁴ אולי כמו שהעצמי (Self) של 2016 נבנה יד-אחת עם הסלפי והסמארטפון.

¹⁵ אולם בעוד העצמי המדומיין מממש את עצמו כאשר הוא לובש מה שבא לו, הסובייקט המורכב מבין שבבגד טמון "הוא" יותר משהוא יודע.

ותענוגות לא קיימים למי שחי חיי משמעות מטפיזיים, או יתרה מכך: למי שנמצא בעיסוק האינטלקטואלי שנקרא לימוד תורה. ההופעה של משהו חיצוני-טרנסצנדנטלי, כלומר התורה, היא הגואלת את האדם השבוי מתוך עלמא-דשקרא המלא בזוהמת הנחש, ביצר. זוהי תנועה פוריטנית בעלת התנגדות עקרונית ליופי (אולי רק כדקורציה).¹⁶ החרדי תופס את העולם כבעל משמעות רק ביחס לתוכן הדתי שיש בו, בדיוק כפי שהוא תופס את הבגדים שלו. לכן, החיים החרדיים הם רק ארבע אמות של הלכה – ארבע אמות של משמעות בתוך ענן של הבל ורעות רוח.

אך תורתו של רבי מאיר מלמדת אותנו, שישנה עוד צורת עבודה בעולם, העובדת דווקא עם הלבושים, עם החיים. הטענה הראשונה כנגד החרדיות תאמר, שהחרדיות מנסה לשחק מול היצר כמו קבוצה שיש לה נתונים הרבה יותר טובים מהקבוצה השנייה ולכן ברור שהיא תנצח. אבל בשביל לקחת אליפות צריך לשחק את המשחק עד הסוף, להבין שמה שקורה הוא 'על אמת', כלומר, שלעולם אין תעודת ביטוח בעמידה כנגד ה'. נכון אמנם, ש'יותר מששמר היהודי על הכיפה, שמרה היא עליו', אלא שאין אפורופוס לעריות, פשוט אין! במציאות שהוטלה בה זוהמה, הגידור הקונפורמיסטי לא יעזור לברוח מן העברה. הקביעה, שככל שאדם גדול יצרו גדול הימנו, מהותית להבנה כיצד לנצח את היצר.¹⁷ המלחמה היא בלתי נגמרת והיא ממשית. אי אפשר להכניס גול וללכת, אלא צריך להגן ולהגן כל הזמן. ההגנה הטובה ביותר היא התקפה: התמודדות עם היצר.

לא מדובר כאן רק בטקטיקה שונה במשחק מול היצר (וכאן הטענה השנייה). בעומק, זוהי הבנה אחרת של המוטיבציה לבריאת העולם ושל אופי העבודה בעולם הזה. ניסוח מדויק לכך נמצא במשלים של המגיד ממזריץ' על האב המתענג ממעשי בנו, המלמדים כי עבודת ה' אינה רק לימוד התורה ומעשי המצוות, אלא כלל המעשים בעולם. הקב"ה מתענג ממעשי האנוש הסתמיים ביותר. יש להם חשיבות גדולה לפניו, חשיבות של בן לעומת שר.¹⁸ דהיינו, יש

¹⁶ אינני אומר שאין יופי חרדי ואופנה חרדית, אלא שמושגי היופי האלה עומדים כנגד למושגי היופי והאופנה שלנו, כדאיתא.

¹⁷ הרשימה המפורטת בקידושין (פא ע"א-ע"ב) מנכיחה את זה. אבל ליתר דיוק: הדרך היחידה לחיות בעולם הזה ללא חטא תהיה הידבקות טוטלית בתורה: "ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן", בבלי שבת, קמ"א.

¹⁸ למשל, אור תורה, פסקה ש"י.

עבודה בעולם שאינה מחפשת רק את האור המתגלה בַּקְלִי/עולם, אלא מחפשת דווקא את האור של הַקְלִי/עולם עצמו.¹⁹

סגנון עבודה כזה תופס את החיים הפשוטים (בצורה הכי חילונית/לא דתית שלהם) כאופציה לגילוי הא-לוהות הנסתרת בהוויה. אם אפשר להתלבש, למה לא? אני נע בעולם כדי לדלות מתוכו את הפסולת ממנה אבנה כלים חדשים. מבחינה נוספת, זיקוק הכלי והרחבתו משנים גם משהו באור עצמו, ולכן יותר משהלבוש מכסה את האני או מפריע לו להתגלות, הוא עוזר לו לצאת החוצה – הוא מגדיר אותו (כמו שטענתי לעיל).²⁰

אדם כזה ילך דווקא במקומות בהם יש כלים שבורים. הוא יצא מהסדר הנורמלי, לכאורה, כדי לקבל אורות חדשים, כמו הרב בטענדא ורענדא. הלבוש כאן הוא קריטי בדיוק בגלל הקלילות שלו.

אם נסכם: הלבוש הוא הניסיון של האדם לגעת בעצמו. הצבעים, האפשרויות, היופי והסגנונות רק מוסיפים אופציות להכרות העצמית של האדם ביחס לעולם וביחס לעצמו. כזה אדם, הולך בעולם עם נועם של פשטות, שיש בה אוצר סמוי של קדושה, קדושה מסוג אחר.²¹ כשהחיים הם דרך ממשית לעבודת ה', יש לעסוק בהם בכובד ראש ולא לזנוח אותם.

היה מי שטען, שהטעות של הציונות הדתית הייתה, שהם זנחו את הלבוש המסורתי. כמובן, יש בזה צדק. בדבריי מובן, שבזניחת הלבוש המסורתי טמונה אפוא תפיסה תאולוגית עמוקה ולא טעות היסטורית. אך הבגדים הם רק דוגמא. בואו נחיה ככה.²² מבית מדרשו של רבי מאיר, דרך הדמות הַרְבֵּ-נחמנית ועד לחיים הדתיים בשלהי ימי פריחת הבגדים, יש כאן עצה לעבודת ה'.

¹⁹ כלומר, כל פעולה שעושה הבן אצל אביו היא בעלת משמעות לאב גם אם היא סתמית ביותר.

²⁰ בצורה אירונית זה פועל גם על החרדי והחייל: חלק גדול מתהליך החינוך והאימון של החייל הקרבי הוא לבושי הקרב, הווסט ושאר המרעין בישין. מי שלובש את הווסט הקרבי נעשה חייל אף בפני עצמו כי זה מה שלובש חייל קרבי. כך הוא נעשה חייל ע"י מה שעושה חייל.

²¹ כמו שכותב הרב שג"ר בהערת שוליים מכוננת במאמר 'אמונה ולשון', נהלך ברג"ש, עמ' 193 הער' 56.

²² למרות שהייתי רוצה לדון בהשלמה שיש לציצית ביחס ללבוש, קצרה ידינו מהכיל.